

Zbigniew ZEGAN

Katedra Fotografii i Intermediów

Wydział Grafiki

Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie

Wyniki badań rozpoznawczych zbiorów fotograficznych Biblioteki Polskiej w Paryżu

Biblioteka Polska w Paryżu jest najstarszą i najbardziej zasłużoną – obok Muzeum Polskiego w Rapperswilu, w Szwajcarii – instytucją polskiej kultury za granicą, z którą związałem się całym sercem od czasu miesięcznego pobytu w niej 10 lat temu na stypendium Funduszu im. Jana i Susanne Brzękowskich przy Polskim Towarzystwie Historyczno-Literackim (La Société Historique et Littéraire Polonaise – SHLP) w Paryżu.

Celem tego pobytu było wstępne rozpoznanie, próba charakterystyki i ocena zbiorów fotografii, które od wielu lat są określane szacunkowo liczbą ok. 5000 pozycji, oraz zaproponowanie form skatalogowania i szerszego, nowoczesnego udostępniania tych zbiorów. Pracom badawczym poświęciłem ok. 115 godzin w ciągu 19 dni roboczych. Przyjęte własne założenia badań, określenie problemów badawczych oraz ustalenie swojej metodologii przeglądu zdjęć, doprowadziły mnie do interesujących rezultatów, które są moimi szerzej nieznanymi odkryciami przyczynkarskimi do historii fotografii polskiej. W wyniku tych prac powstało obszerne ilustrowane sprawozdanie stypendialne (ponad 20 stron), którego treść nie była dotychczas publikowana¹.

¹ Uzyskane podczas stypendium informacje zaprezentowane zostały podczas wykładu habilitacyjnego (ASP Kraków), do którego wybrałem kilka najciekawszych zespołów odkrytych w zbiorach fotografii. Przedstawione zostały także – w formie projekcji ponad 110 reprodukcji zdjęć i innych materiałów drukowanych z szerszym komentarzem – w czasie X Sympozjum Fotograficznego „Fotografia – przedmiot i podmiot poznania” (AJD, Częstochowa 2010).

* * *

Przed prezentacją ciekawszych rezultatów moich badań czuję się moralnie zobowiązany do przypomnienia osoby założyciela Funduszu stypendiów – Jana Brzękowskiego oraz przybliżenia w dużym skrócie Biblioteki Polskiej (BP), która ma bogato zapisane, piękne karty swej historii, sięgającej czasów Wielkiej Emigracji we Francji po upadku Powstania Listopadowego (1831 r.), ale też która jest trochę za mało znana, nawet w naszym akademickim środowisku artystycznym, mimo dość ścisłych związków z Krakowem (PAU). W tym miejscu trzeba wspomnieć, że w 2004 r. w Muzeum Narodowym w Krakowie miała miejsce wielka wspaniała wystawa malarstwa, grafiki, rzeźby i dokumentów historycznych pt. *Skarby kultury polskiej ze zbiorów Biblioteki Polskiej w Paryżu*.

Jan Brzękowski² (1903–1983), polski poeta emigracyjny, teoretyk poezji, krytyk sztuki pozostawił w testamencie zapis, na którego mocy utworzony został przy PTHL fundusz stypendialny dla osób zajmujących się szeroko rozumianą historią Polski – historią kultury, literatury, polityki, nauki, filozofii i sztuki. Moje zajmowanie się od dłuższego czasu m.in. historią fotografii, pewien dorobek publicystyczny w tym zakresie, dały mi szansę przyznania stypendium im. Brzękowskich i poznania tej instytucji.

Mówiąc o Bibliotece konieczne wydaje się pokazanie jej lokalizacji w Paryżu na Wyspie św. Ludwika przy Nabrzeżu Orleańskim nr 6 (6, Quai d’Orleans) nad Sekwaną, w XVII-wiecznym budynku obok Mostu de la Tournelle, w pobliżu znanego z historii Polski Hôtel Lambert. Konieczne również jest wspomnienie jej najważniejszych inicjatorów, darczyńców, założycieli i członków, wśród których byli, jako główny donator i pierwszy prezes PTHL ksiądz Adam Jerzy Czartoryski, Adam Mickiewicz, generał Władysław Zamoyski, Joachim Lelewel, Fryderyk Chopin, Cyprian Norwid, Henryk Rodakowski, Olga Boznańska i wielu innych najwybitniejszych postaci historycznych. Konieczne jest też przedstawienie paru następnych zasłużonych prezesów PTHL i dyrektorów BP – Władysława Mickiewicza (syna Adama) i dwóch ostatnich – śp. Leszka Talko (1916–2003) i Casimira Pierre’a Zaleskiego, z którymi konsultowałem się podczas swych prac. W skrótowym ujęciu pragnę również opisać strukturę zbiorów, na które składają się: kolekcja druków, rękopisy i archiwa (XVI–XIX w.), kolekcja kartografii oraz jakby autonomiczne działy Biblioteki: Muzeum Adama Mickiewicza, Salon Chopina, Muzeum im. Bolesława Biegasa (malarstwo, rzeźba), salon kolekcji Kamila Gronkowskiego.

² Jan Brzękowski (ur. 1903 w Nowym Wiśniczu, zm. 1983 w Paryżu) – polski poeta emigracyjny, pisarz, teoretyk poezji, krytyk sztuki, dziennikarz. Absolwent filologii polskiej i romańskiej, także farmacji na UJ. Uczestnik plebiscytu na Śląsku. W 1925 r. debiutował tomikiem *Tętno* drukowanym w Peiperowskiej „Zwrotnicy”. Działal w kręgu Awangardy Krakowskiej. W 1928 roku wyjechał do Paryża, był korespondentem prasy polskiej, w latach 1931–33 redagował czasopismo „Linia”, gdzie publikowali poeci nowej generacji awangardy, m.in. Jalu Kurek, Julian Przyboś, Stanisław Piętań, Czesław Miłosz, Teodor Bujnicki, Witkacy.

Kończąc wstępną część pragnę podkreślić, iż przytoczenie powyżej krótkiego opisu Biblioteki, jej charakterystyki i okoliczności swej pracy uznałem za ważne, gdyż miały one istotny wpływ na moje odczucie niezwykłej atmosfery miejsca i bezpośredniego, mocno angażującego emocje obcowania z wielką historią polskiej kultury na emigracji.

Podczas przeglądu wielu setek zdjęć natrafiłem na kilkanaście zdjęć pojedynczych lub zwartych zespołów zdjęć, które zasługują na szczególną uwagę ze względu na ich unikatowy charakter, wartości dokumentalno-historyczne, technologiczne i artystyczne – np. fotograficzne *tableau* (il. 1) zatytułowane napisem na tarczy: „Poland’s Patriots” przedstawiających 8 wybitnych osobistości z Powstania Listopadowego, organizacji emigracyjnych i Powstania Styczniowego; jeden z pierwszych historycznie fotomontaży (!) z lat 60. XIX wieku w formie rysowanego, pamiątkowego *tableau* z wklejonymi nieznanymi postaciami (il. 2); dwie fotografie Michała Greima (ok. 1900 r.) z Kamieńca Podolskiego z widokiem jego rodzinnego miasta oraz murów obronnych Chocimia; liczne *polonica* i *cracoviana* – głównie portrety typu *carte de visite* różnych osobistości, wykonane w polskich firmach fotograficznych w Paryżu, nieznanymi w kraju oraz w bardzo znanych firmach Krakowa, Warszawy, Wilna, Lwowa, często z autografami (np. polskiego poety Adama Asnyka dla Marii Mickiewicz) i adnotacjami ofiarodawców tych zdjęć; gabinetowy, modernistyczny portret Jana Lechonia z dedykacją poety (1932), wykonany w „Studio Jyska” w Paryżu; oraz liczne widoki miast, pałaców z parkami i wiele innych interesujących fotografii.

Najciekawszym „odkryciem” okazały się 3 większe zespoły zdjęć:

- 1) „Fotografje Bogusława Kraszewskiego – ALBUM portretów i widoków z Dołhego”, datowany 16/IV/1914 i sygnowany dedykacją fotografa, bratanka wielkiego pisarza J.I. Kraszewskiego, „dla Stasi Strzemboszowej”, ukazujące wiejski dom i rodzinę Kraszewskich, okoliczne pejzaże z Grodzieńszczyzny oraz wspólną, pamiątkową fotografię autora z Janem Bułhakiem (il. 3), wybitnym polskim fotografem, który wiele lat później, od września 1939 r., miał objąć katedrę i zostać pierwszym w historii polskiego szkolnictwa artystycznego, docentem fotografii na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie, po II wojnie światowej, w 1946 r. zakładał Związek Polskich Artystów Fotografików (ZPAF) w Warszawie.
- 2) Zespół profesjonalnie opisanych i sygnowanych 14 zdjęć z 1940 r. z brytyjskiego wojennego serwisu fotograficznego *War Office Photo* (darowizna G. Tomaszewskiego dla BP, 1984), które są nieznanym dokumentem ukazującym m.in. inspekcje króla Jerzego VI (il. 4), premiera W. Churchilla (il. 5), Prezydenta RP E. Raczkiewicza, premiera gen. W. Sikorskiego (il. 6) w oddziałach wojsk polskich w północnej Anglii i Szkocji, przed słynną Bitwą o Anglię.
- 3) W wyniku osobistego kontaktu z jednym z seniorów PTHL, p. Jeanem Skarbkiem, zapoznałem się z niezwykłym, dotąd nigdzie nieujawnianym, ar-

chiwum fotografii jego ojca, potomka powstańca listopadowego – Josepha hr. Skarbka, który jako młody inżynier prowadził w latach 1906–1909 pionierską budowę pierwszej linii kolejowej w Chinach, a jako wielki amator fotografii o zdolnościach artystycznych i zainteresowaniach etnologicznych systematycznie dokumentował dla siebie postęp prac i zwykłe życie ludności w prowincji Henan (il. 7–10).

W rezultacie tego kontaktu i odkrycia, i dzięki współpracy z Muzeum Azji i Pacyfiku w Warszawie, wykonałem później, już w Krakowie, ok. 80 tonowanych printów z oryginalnych fotografii hr. Skarbka, którego syn Jean doczekał się niemal po stu latach prapremierowej wystawy w Warszawie (2001), z pięknym katalogiem pt. *Wiek pary w Kraju Smoka – Joseph Skarbek i jego fotografie z Chin 1906–1909*. A następnie premierowej wystawy na Międzynarodowym Festiwalu „Miesiąc Fotografii” w Bratysławie (2002), po czym z inicjatywy Muzeum wystawa ta była prezentowana przez wiele miesięcy w różnych krajach na Dalekim Wschodzie.

Na zakończenie pragnę poinformować, że w najbliższej przyszłości, po odpowiednim opracowaniu i zdobyciu środków finansowych, przewiduję opublikowanie w druku całego materiału ze sprawozdania stypendialnego z Biblioteki Polskiej w Paryżu.

II. 1. Tableau „Poland’s Patriots”, autor nieznanym, b.d.

II. 2. Tableau z nieznanymi postaciami, fotomontaż, lata 60. XIX w.

II. 3. Bogusław Kraszewski (z lewej) z Janem Bułhakiem w roli „instruktora” fotografii, Dołhe, 1914

II. 4. Gen. W. Sikorski przedstawia królowi Jerzemu VI z królową Elżbietą plany obrony Anglii, 1940

II. 5. Premier W. Churchill podczas inspekcji polskich oddziałów w Szkocji, 1940

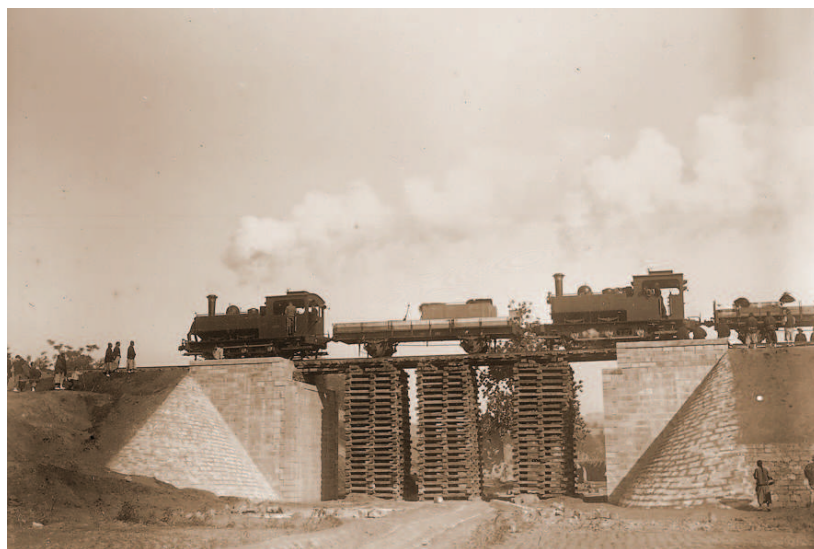
II. 6. Pamiątkowe [ostatnie] zdjęcie gen. W. Sikorskiego, gen. W. Andersa, gen. T. Klimeckiego przed lotem z Egiptu do Gibraltaru, 1940

II. 7. Hr. Joseph Skarbek uczy się grać na instrumencie chińskim, 1906–1909

II. 8. Hr. Skarbek z mandarynem (prawej), tłumaczem (z lewej) i lokalną milicją ochraniającą budowę, 1906–1909

II. 9. Próba techniczna obciążeń przyczółków mostu, 1906–1909

II. 10. Dżonka na rzece Luo, 1906–1909